

Warszawa, 8 kwietnia 2021 r.

Szanowny Pan
Dominik Rozkrut
Prezes Głównego Urzędu Statystycznego
Aleja Niepodległości 208
00-925 Warszawa

**STANOWISKO I WNIOSEK SPOŁECZEŃSTWA OBYWATELSKIEGO W SPRAWIE
POSZANOWANIA PRAW CZŁOWIEKA W NARODOWYM SPISIE POWSZECHNYM
LUDNOŚCI I MIESZKAŃ 2021**

Szanowny Panie Prezesie,

w imieniu organizacji pozarządowych i grup nieformalnych działających na rzecz ochrony, poszanowania i realizacji praw człowieka, w szczególności praw osób LGBT+ (lesbijek, gejów, osób biseksualnych, queerowych, osób transpłciowych w tym niebinarnych, osób interpłciowych, osób aseksualnych i panseksualnych), **w związku z trwającym obecnie Narodowym Spisem Powszechnym Ludności i Mieszkań** (dalej jako: "Spis Powszechny" lub "Spis"), niniejszym pismem pragniemy zwrócić uwagę Pana Prezesa na dwa **elementy Spisu, które w naszej ocenie naruszają prawa człowieka osób LGBT+**. Jako organ centralny administracji rządowej jest Pan natomiast odpowiedzialny nie tylko za realizację ustawowego obowiązku przeprowadzenia Spisu Powszechnego, ale też, a nawet przede wszystkim, za zapewnienie, aby realizacja ta przebiegała w zgodzie z prawami fundamentalnymi i zasadą równego traktowania, które gwarantują Konstytucja RP i obowiązujące w Polsce prawo międzynarodowe.

W pierwszej kolejności chcemy zwrócić uwagę Pana Prezesa na fakt, że obecny formularz Spisu w sposób rażąco **narusza godność i prawo do ochrony życia prywatnego osób transpłciowych** przed formalnym uzgodnieniem płci (tj. osób, których płeć metrykalna pozostaje niezgodna z ich płcią rzeczywistą) **oraz osób niebinarnych. Narusza je także na odpowiedzialność karną i wykroczeniową** (zgodnie z ustawą z dnia 29 czerwca 1995 r. o statystyce publicznej, Dz.U. 2020.443 tj.), a w konsekwencji **grozi wykluczeniem ze statystyki publicznej tych grup** społecznych, co stanowi ich niedopuszczalną dyskryminację.

Podczas wypełniania formularza konieczne jest bowiem podanie zarówno nr PESEL, jak i płci osoby wypełniającej spis. Jeśli wskazana płeć nie jest zgodna z tą zakodowaną w nr PESEL, system informuje o błędzie i nie pozwala na dalsze wypełnianie formularza. Ponadto system nie przewiduje opcji oznaczenia innej płci niż „mężczyzna” lub „kobieta”.

W tym kontekście pragniemy zauważyć, że przez **tożsamość płciową** rozumie się **poczucie przynależności do określonej płci, przeżywanie i identyfikowanie siebie jako kobiety, mężczyzny albo osoby innej płci** (*Dysforia i niezgodność płciowa – kompendium dla praktyków*, red. B. Grabski, M. Mijas, M. Dora, G. Iniewicz, Warszawa 2020, str. 267). W sytuacji, gdy tożsamość płciowa jednostki jest rozbieżna z płcią ustaloną po urodzeniu

(przez personel medyczny zazwyczaj na podstawie wyglądu zewnętrznych narządów płciowych), mówimy o **transpłciowości**. Badacze nie są w stanie opisać dokładnego mechanizmu powstawania transpłciowości, jednak sfalsyfikowane zostały teorie upatrujące źródło transpłciowości wyłącznie w sferze ludzkiej psychiki; opracowano nowsze, biologiczne modele wyjaśniające zjawisko transpłciowości w kategoriach procesów organicznych ciała ludzkiego, spowodowanych czynnikami genetycznymi, endokrynologicznymi, neurologicznymi i neurofizjologicznymi (E. HOLEWIŃSKA-ŁAPIŃSKA, *Sądowa zmiana płci. Analiza orzecznictwa z lat 1991-2008*, [w:] Ślebzak K. (red.), *Studia i analizy Sądu Najwyższego*, Tom IV, Warszawa 2010, s. 19). **Nie jest możliwe zmodyfikowanie raz ukształtowanej tożsamości płciowej, a oddziaływania mające na celu jej zmianę uznawane są za niewskazane, nieskuteczne i nieetyczne** (Polskie Towarzystwo Seksuologiczne. *Stanowisko ws. sytuacji społecznej, zdrowotnej i prawnej osób transpłciowych z dnia 2 lipca 2018 r.* Dostęp dnia 9 czerwca 2020 z: <http://pts-seksuologia.pl/sites/strona/83/stanowisko-pts-ws-sytuacji-spoecznej-zdrowotnej-i-prawnej-osob-transpłciowych>).

Tożsamość niebinarna to natomiast przeżywanie siebie jako osoby więcej niż jednej płci albo żadnej, celowej rezygnacji z etykietowania swojej tożsamości płciowej bądź przeżywania jej jako płynnej i (lub) podlegającej zmianom (*Dysforia i niezgodność płciowa – kompendium dla praktyków*, red. B. Grabski, M. Mijas, M. Dora, G. Iniewicz, Warszawa 2020, str. 267). Obecnie jego istnienie nie budzi wątpliwości wśród specjalistów z dziedziny seksuologii.

Rozbieżność pomiędzy wewnętrzną tożsamością płciową, a cechami organizmu oraz rolą społeczną powodować może u osób transpłciowych chroniczny dyskomfort lub cierpienie, co motywuje je do oddziaływań takich jak zmiana roli społecznej, zabiegi estetyczne (zmiana garderoby, fryzury, makijażu) czy zabiegi medyczne (hormonalna terapia zastępcza, zabiegi chirurgiczne). Choć to **tożsamość płciowa jest podstawowym wyznacznikiem rzeczywistej płci człowieka jako element, który nie może ulec zmianie**, to ww. oddziaływania powiększają absurdalność zaliczania osób transpłciowych i niebinarnych do tej samej grupy, co nietranspłciowe osoby dzielące z nimi płęć metrykalną.

Jak wskazano wyżej, tożsamość płciowa u człowieka kształtuje się w wyniku procesów naturalnych i nie jest zależna od płci metrykalnej. W nauce prawa i orzecznictwie sądów **nie budzi wątpliwości, że dopuszczalne jest ustalenie płci metrykalnej osoby transpłciowej** w drodze powództwa o ustalenie z art. 189 kodeksu postępowania cywilnego. Rozwiązanie to oparte jest na założeniu, że mogą istnieć osoby, których rzeczywista płeć różni się od płci określonej w ich akcie urodzenia oraz że osoby takie mają interes prawny w usunięciu tej rozbieżności. Jednocześnie podkreślamy, że wcześniejsze badania wskazują, że **spośród osób transpłciowych w Polsce zdecydowana mniejszość – 9% uzyskało rozstrzygnięcie o ustaleniu płci metrykalnej**. Dalsze 9% jest w trakcie tego procesu, a aż 82% nie wnioskowało bądź uzyskało rozstrzygnięcia o ustaleniu płci metrykalnej (*European Union Agency For Fundamental Rights. EU LGBT survey. Main results*. Dostęp z dnia 6 kwietnia 2021 r.: <https://fra.europa.eu/en/data-and-maps/2020/lgbti-survey-data-explorer>).

W orzecznictwie sądów powszechnych utrwalony jest pogląd, zgodnie z którym **poczucie przynależności do określonej płci** (tak Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 22 marca 1991 r., sygn. akt III CRN 28/91) oraz **poczucie tożsamości płciowej** (tak Sąd Apelacyjny

w Warszawie w wyroku z dnia 23 czerwca 2015 r., sygn. akt VI ACa 1460/14, LEX nr 1814839) **stanowią dobra osobiste**. Zaznaczyć należy, że w polskim porządku prawnym dobra osobiste człowieka pozostają pod ochroną prawa cywilnego niezależnie od ochrony przewidzianej w innych przepisach.

W świetle powyższych informacji nie budzi żadnych wątpliwości, że zgodnie z przepisami prawa osoby transpłciowe i niebinarne muszą mieć możliwość udziału w Spisie Powszechnym zgodnie ze swoją tożsamością. Tymczasem obecny kształt formularza nie pozwala na to. Jako organizacje pozarządowe otrzymujemy wiele zgłoszeń od obywateli i obywaterek transpłciowych i niebinarnych, które zwracają się do nas z prośbą o pomoc w powyższej sprawie. Podnoszą, że wypełnienie Spisu zgodnie z ich płcią metrykalną, niezgodnie zaś z rzeczywistą płcią, stanowi dla nich warunek w sposób istotny ingerujący w ich prywatność i poczucie godności. Wiele osób oświadczyło, że rozważa rezygnację z udziału w Spisie, także ze względu na obawę przed odpowiedzialnością karną za przekazanie nieprawdziwych danych, tj. wskazania płci wynikającej z metryki, a nie z ich rzeczywistej tożsamości płciowej. Powyższe nie tylko naraża te osoby na odpowiedzialność wykroczeniową, ale wpłynie również negatywnie na wiarygodność danych zgromadzonych w ramach Spisu.

Wobec powyższego zwracamy się z prośbą o taką modyfikację algorytmu formularza, aby podczas jego wypełniania możliwe było wskazanie innej płci niż ta zakodowana w nr PESEL, a także innej płci niż “kobieta” lub “mężczyzna”.

Chcemy podkreślić, że tylko taki kształt formularza pozwoli na respektowanie godności osób transpłciowych i niebinarnych, a brak takiego rozwiązania będzie równoznaczny z dyskryminacją tej grupy osób i próbą jej wymazania ze statystyki publicznej. Ponadto pragniemy zaznaczyć, że brzmienie przepisów ustawy z dnia 9 sierpnia 2019 r. o narodowym spisie powszechnym ludności i mieszkań w 2021 r. (Dz.U. z 2020 r. poz. 1493) nie stoi na przeszkodzie przyjęciu zaproponowanego rozwiązania. Wręcz przeciwnie - mając na uwadze, że celem Spisu Powszechnego jest zgromadzenie rzetelnych i aktualnych danych demograficznych, w tym o płci obywaterek i obywateli, tylko umożliwienie wskazania płci rzeczywistej, a nie definiowanej przez numer PESEL, zapewni realizację tego założenia.

Drugi problem, na który chcemy zwrócić uwagę Pana Prezesa, to sytuacja osób LGBT+ pozostających w jednopłciowych związkach małżeńskich zawartych za granicą. Jak wynika z informacji, które otrzymujemy, pary te mają wątpliwości co do prawidłowego określenia swojego stanu cywilnego w formularzu Spisu, a część z nich rozważa określenie swojego stanu cywilnego jako “żonaty/zamężna”. Dotychczas polskie organy administracji publicznej stały na stanowisku, że takie związki małżeńskie nie są uznawane na terytorium RP, odmawiając osobom tej samej płci transkrypcji ich zagranicznych aktów małżeństwa do polskiego rejestru stanu cywilnego. Z przepisów prawa ani praktyki jego stosowania nie wynika jednak jednoznacznie czy osoby te są stanu wolnego, a w konsekwencji czy mogłyby np. zawrzeć kolejny związek małżeński na terytorium Polski z osobą innej płci od ich płci metrykalnej. Obecnie, przy wypełnianiu Spisu osoby te, funkcjonujące w próżni prawnej, mogą mieć uzasadnione wątpliwości, czy skoro zawarły związek małżeński za granicą, mogą być uznane za osoby stanu wolnego. Taki stan rzeczy w sposób niedopuszczalny

obarcza obywateli i obywatelki odpowiedzialnością za samodzielne wskazanie jakiego stanu cywilnego są w świetle polskiego prawa, przy jednoczesnym ryzyku, że za podanie danych nieprawdziwych zostanie im postawiony zarzut z art. 56 ustawy o statystyce publicznej.

W związku z powyższym zwracamy się do Pana Prezesa z prośbą o zajęcie stanowiska w tej kwestii i wskazanie właściwej interpretacji i sposobu postępowania. Jednocześnie podkreślamy, że w naszej ocenie osoby, które zawarły związek małżeński za granicą, niezależnie od tego czy jest to małżeństwo par jednej płci czy różnej płci metrykalnej, powinny wskazywać na tę okoliczność w Spisie Powszechnym, bez obaw o odpowiedzialność karną.

W świetle przedstawionych problemów pragniemy raz jeszcze podkreślić, że ich niezwłoczne rozwiązanie w sposób zgodny ze wskazanymi rekomendacjami jest niezbędne dla zagwarantowania, że Spis Powszechny zostanie przeprowadzony z poszanowaniem godności i prawa do prywatności osób LGBT+, a zgromadzone w jego wyniku dane będą odzwierciedlały rzeczywistą sytuację demograficzną w Polsce. Wyrażamy nadzieję, że jako Prezes Głównego Urzędu Statystycznego, a tym samym organ władzy publicznej, wypełni Pan swój obowiązek ochrony i realizacji fundamentalnych praw człowieka, wynikający z Konstytucji i prawa międzynarodowego. Jednocześnie umożliwienie osobom LGBT+ wskazania prawdziwych danych w Spisie Powszechnym to warunek rzetelności i adekwatności jego wyników. Na dane zawarte w Spisie będziemy powoływać się przez następne lata, dlatego tak istotne jest aby odzwierciedlały one rzeczywistą sytuację społeczną obywateli i obywaterek, a nie stanowiły pretekst do wykluczenia i ukrycia osób LGBT+.

1. Atlas Nienawiści
2. Federacja Znaki Równości
3. Fundacja Akceptacja
4. Fundacja Cicha Tęcza
5. Fundacja Replika
6. Fundacja Równość.org.pl
7. Fundacja Tęczowe Rodziny
8. Fundacja Warto Być Równym Nad Wartą
9. Fundacja Wolontariat Równości
10. Fundusz Solidarnościowy im. Milo Mazurkiewicz
11. Grupa Nieustającej Pomocy
12. Helsińska Fundacja Praw Człowieka
13. Kampania Przeciw Homofobii
14. Koło Osób LGBT+ przy Okręgowej Radzie Adwokackiej w Warszawie
15. Kultura Równości
16. Lobby LGBTQ
17. Marsz Równości w Gnieźnie
18. Marsz Równości w Koszalinie
19. Marsz Równości w Rzeszowie
20. Marsz Tolerancji w Koninie
21. Olsztyński Marsz Równości
22. Polskie Towarzystwo Prawa Antydyskryminacyjnego

23. Stowarzyszenie Fabryka Równości
24. Stowarzyszenie Grupa Stonewall
25. Stowarzyszenie Instytut Równości
26. Stowarzyszenie Lambda Szczecin
27. Stowarzyszenie Lambda Warszawa
28. Stowarzyszenie Marsz Równości w Lublinie
29. Stowarzyszenie Miłość Nie Wyklucza
30. Stowarzyszenie My, Rodzice
31. Stowarzyszenie Na Rzecz Lesbijek, Gejów, Osób Biseksualnych, Osób Transpłciowych Oraz Osób Queer „Pracownia Różnorodności”
32. Stowarzyszenie Na Rzecz Osób LGBT Tolerado
33. Stowarzyszenie Prowincja Równości
34. Stowarzyszenie Stan Równości
35. Stowarzyszenie Tęczowe Opole
36. Stowarzyszenie Tęczówka
37. Stowarzyszenie Queerowy Maj
38. Tęczowa Częstochowa
39. Tęczowe Podbeskidzie
40. Tęczowy Białystok
41. Tęczowy Tarnów
42. Uczelniana Organizacja Studencka Queer UW
43. Zjednoczenie Pozytywni w Tęczy